

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Оңтүстік Қазақстан облысы
Б. Соқпақбаев атындағы жалпы ортаңғы мектеп

Ғылыми жоба

Тақырыбы:

**Мұқағали поэзиясындағы
халықтық дәстүр**

*Бағыты: Қазақстан тарихи ескерткіштері және болашақ дамуы бағамдары мен
маршруттары*

Секция: Әдебиет

Автор: Курманова Диана

Түркістан облысы Шардара ауданы
Б.Соқпақбаев атындағы жалпы ортаңғы мектептің
7-сынып оқушысы

Жетекші мұғалім: Аманжолбекова Д.Қ.

Б.Соқпақбаев атындағы жалпы ортаңғы мектептің
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

2022-2023ж

Мазмұны

Кіріспе.....	2
Мұқағали поэзиясы-қымбат қазына	6
Негізгі бөлім:	
I. Ұлттық қадір-қасиет-ұлттық байлығымыз	7
II. Мұқағали поэзиясындағы халықтық дәстүр	8
Қорытынды. Мұқағали рухымен сырласу	15
Пайдаланылған әдебиеттер	16

Абстракт (Аннотация)

Зерттеу жұмысының өзектілігі: Осы ғылыми жоба М.Мақатаевтың халықтық дәстүр, ұлттық болмыс мәселесін поэзиясында қалай ту еткенін көрсетеді.

Мақсаты:

М.Мақатаевтың өлеңдерінен дәлелдер келтіре отырып, қазіргі жастардан адамгершілік және ар – ұят, ұлттық байлықты, имандылықты сақтау мәселесін іздеу.

Міндеттері:

1. Зерттеу тақырыбына байланысты әдебиеттерді оқып, талдап, саралау.
2. Ақиық ақынның поэзиясындағы тіл, дін, салт-дәстүр, иман, ар – ұят, адамгершілік туралы мәселені ашып көрсету.
3. Ақынның ойын жас ұрпаққа насихаттау.

Зерттеу әдістері: сауалнама жүргізу, жағдаяттарды шешу және қорытынды шығару

Объектісі: Мұқағали Мақатаевтың шығармалар жинағы

Зерттеу мәселесі: Мұқағали жазып қалдырған баға жетпес мұрасы жастарға ақыл - өсиет, тәлім – тәрбие ретінде сабақ болады.

Менің ойымша, осы таңдап алынған тақырыбымның өзектілігі – ұлттық салт, дәстүр бар жерде сыйластық пен тәлім – тәрбие болады және тәрбиесі бар жас ұрпақтың адамгершілік рухы жоғары болады.

Абстракт

Актуальность: В этой научной работе показано то, как М.Макатаев в своей поэзии поднимает проблемы национальной особенности и народных традициях народа.

Цель: Поиск у современной молодежи такие качества, как честь, совесть и национальные нравственные ценности, аргументируя строки из стихов М.Макатаева.

Задачи:

1. Прочитать, разбирать, выделить литературу, связанную с темой исследовательской работы.
2. Показать проблемы, связанные с вопросами веры, религии, нравности, традиции и обычаев, чести, совести, языка поэзии М.Макатаева.
3. Довести до молодого поколение мысли и рассуждения поэта.

Методы исследования: провести анкетирование, находить решение из ситуации и сделать вывода.

Объект: сборник сочинение М.Макатаева.

Проблемы исследования:

Бесценное наследие, которое оставил после себя М.Макатаев, является примером для подражания и уроком воспитания для молодежи.

**«Мұқағали поэзиясындағы халықтық дәстүр» тақырыбындағы
ғылыми жобаға пікір**

«Мұқағали поэзиясындағы халықтық дәстүр» тақырыбындағы ғылыми жоба ғасыр ақынының баға жетпес мұрасындағы жастарға жазып қалдырған ақыл - өсиетіне, тәлім – тәрбиесіне негізделген.

Оқушының таңдап алған тақырыбының өзектілігі – ұлттық салт, дәстүр бар жерде сыйластық пен тәлім – тәрбие болады және тәрбиесі бар жас ұрпақтың адамгершілік рухы жоғары болатынында.

Уақыт өте келе әр заманның өз талабына сай кейбір салт-дәстүрлер ұмытыла бастаса да, «дәстүрдің озығы бар, дәурені өткен тозығы бар» дегендей, бұларды қайтадан жаңғыртып, қазіргі ұрпақтың есіне салу әрбір адамның міндеті екені дәлелденген жұмыс.

Осы жұмысты жазуда оқушының іскерлік машығының шыңдалуына, әдебиет пәніне деген қызығушылығының артуына, шығармашылық ойлау деңгейінің көтерілуіне ықпал ете алатын жұмыс деп есептеуге болады.

Ғылыми жұмыстың жетекшісі: Алайдарова Л.Қ.

Мұқағали поэзиясы-қымбат қазына

Мұқағали Мақатаев...

Тарих тұрлауына айналған XX ғасырдың рухани кеңістігімізге тарту еткен осы бір ұлы есімі тілімнің ұшына оралған сайын, халқының жүрегіне өлшеусіз терең бойлап, елінің шексіз махаббатына бөленген, айдыны кең, асқары биік алып жырдың ұлан-ғайыр кеңістігі сана төрінде жаңғырары даусыз. Өйткені бұл есім бүгінде жан мен жүрекке азық болар қуатты жырдың қазақы болмысына айналып, халқының өміртану болмысымен біте қайнасып кетті. Қайда барсаңыз да Мұқағали жырларының алдан шығары хақ. Қалаға да, далаға да ортақ, ханға да, қараға да бірдей, кәріге де, жасқа да тән дүниелік құбылыстарды, тап басып айтуда дәл Мұқағалидай жеңіске жеткен ақын кемде-кем...

Мұқағали Мақатаев поэзиясының құндылығын жас өскелең ұрпаққа паш ету- басты міндеті болса, сол міндетті шешуге өз үлесімді қосу менің де парызым. Сондықтан мен поэзия пырағының жырларын зерттеп, өз ғылыми жұмысыма арқау еттім. Ақиық ақынға арналған ғылыми жұмысымның тақырыбы «Мұқағали поэзиясындағы халықтық дәстүр» деп аталады. Мұндағы басты мақсаты – ақын жырларына жан-жақты талдау жасау және халықтық дәстүр, ұлттық болмыс мәселесін поэзиясында қалай ту еткенін көрсету.

Қазақтың салт- дәстүрлеріне тоқтала келе ақын поэзиясындағы осы бағыттағы өлеңдеріне тоқталдым. Ақын өлеңдеріндегі афоризмдерді табуға тырыстым. Арнайы жоспар бойынша ғылыми жобамды жаздым. Менің ойымша, таңдап алынған тақырыбымның өзектілігін, яғни ұлттық салт, дәстүр бар жерде сыйластық пен тәлім –тәрбие болатынын және тәрбиесі бар жас ұрпақтың адамгершілік рухы жоғары болатынын, оның шығармаларының өміршең екендігін танытуға тырыстым.

I. Ұлттық қадір-қасиет-ұлттық байлығымыз

Ұлттық болмыс - ұлттық қадір-қасиет. Ол – сатылмайтын байлық. Біз үшін сатылмайтын байлық- тіліміз, дініміз, ұлтымыз, Отанымыз. Бұл байлықтар біз үшін бәрінен де жоғары. Осы аталған нәрселер әр адамда бар, бірақ өкінішке орай, бәрі бағалай бермейтіні жүрегіме батады. Ана тілінде сөйлейтіндерден гөрі, шүлдірлеп сөйлейтін қазақтар өте көп. Дінін сатып, басқа дінге көшкендер де жеткілікті. Қазіргі кездегі елімізді толғандыратын мәселелердің бірі жастарды адамгершілікке, әдептілікке, адалдыққа, имандылыққа баулу. Менің осы тақырыпты таңдауымның себебі де осында.

- Ұлттық болмысымызды жандандыру үшін не қажет?

Осы сұрақ төңірегінде ойланғанда, Франциядағы бала тәрбиесі жайындағы айтылған мынадай ойларды естідім. Француздар 3-4 жастағы сәбилер үшін елінің тарихы мен атакты адамдары туралы түрлі-түсті, әдемі кітапшаларды көптеп шығарады екен. Сондай-ақ, Францияның төл тарихы туралы өз сәбиіне түсіндіріп айту ата-аналардың басты міндетіне кіреді екен. Мен де бұл ойға толығымен қосыламын. Біз жаңа дамып келе жатқан мемлекетпіз. Сондықтан өткеніміз бен бүгінімізге, ертеңімізге сынмен карап, сара жолды таңдай білсек, болашағымыз жарқын болады емес пе?.

Ұлттық болмыстың бастау алар бір көзі – тіл болса, екіншісі – тарих. Өз елінің, ұлтының тарихынан қол үзген адам тамырсыз ағаш іспеттес, өсуін тоқтатады. Атам қазақ шыққан тегін білмеген адамды – «тексіз», тарихына тұшынып көрмеген адамды – «көргенсіз» деген. Тексіз болу – анаңнан, көргенсіз болу өзіңнен дейді. Білуге ұмтылмасақ, көргенді түйе алмасақ, адамдығымыздан не пайда?

Міне, осы кезде менің ойыма Мұхтар Әуезовтің: «Ел болам десен, бесігіңді түзе» деген сөзі есіме түседі.

Ұлттық болмысы, яғни ұлттық рухы жоқ ұлт – ұлт емес. Ұлттық

болмысымыз жоғалса, мәдениетіміз, салт-дәстүріміз, тіліміз, дініміз ұмыт болып, өзге ұлттың жетегінде кетеміз. Қазақ халқының егемендік алып, тәуелсіз ел болуы бір ай немесе бір жыл емес, сан ғасырлық жинақталған рухының жемісі. Егер бойларында ұлтқа деген патриоттық сезім, рух болмаса, тамыры терең тарихымызда бостандық пен болашақ бақыты жолында қылыш сермескен ата-бабаларымыз жеңіс тұғырынан көрінбес еді. Бір ғана Желтоқсан оқиғасы тарихымызда белең алуы ұлтымыздың бойында рухтың өшпегендігі емес пе? РУХ – тәуелсіздіктің көк байрағын желбіреткен күш, биіктетер тұғыр.

Ірі ақындық қуат пен азаматтық ар-намыстың көркем жемісі әр шығармасынан өрнек тауып, оқырманының ойына қанат, бойына қуат бітіріп, поэзия құдіретіне бас игізген – Мұқағали Макатаев.

II. Мұқағали поэзиясындағы халықтық дәстүр

Мұқағали халқының салт-дәстүрі мен тұрмыс-тіршілігін, қазақы ауыл тірлігін сезімталдықпен жырлаған. Оның халқының даналығын жырға қосқан өлеңдері ұрпақ тәрбиесінің тұмар етіп тағар маржаны деп түсінем. Тәбәрік беру дәстүрі қазақ халқында ертеден бар. Ата-бабаның қастерлі бұйымдарын ұрпағына мұра етіп қалдыру оларға үлкен ескерткіш, естелік болып табылады.

Әке, сенің тастап кеткен мұранды,

Төрт немерең көрген шақта қуанды.

Терің сіңген тақияға жармасып,

Алма кезек бірінен соң бірі алды,- деп әкенің көзіндей бұйымды қастер тұтады. Оны жай бір бас киім емес, мұра деп түсінеді. Ата-баба мұрасын қастерлеп өскен ұл екенін осылай аңғартады. «Бауыржан Момышұлына» деген өлеңінде:

Аппақ тонын-атамның тәбәрігін

Жүзге кел деп арқана жаба салам,-деуінде қаншама өнеге жатыр. Осындай тектілікті үлгі етер өлеңдер баба мұрасына деген құрмет сезімін бала жүрегімізге нық ұялатыры сөзсіз.

Ал «Қара шалғы»өлеңінде атасының көзін келіні мен баласының қадірлемек түгілі, өз балаларына мирас етпей, айдалаға лақтыра салғаны айтылады.

Аттандырып келмеске қара шалды,

Қаңыраған қорада қара шалғы.

Ұңғысынан сырығын суырып ап,

Тамызыққа келіні жаға салды.

Қала берді тат басып қара шалғы.

Ақын бұл жерде тат басқан тәрбиені дөп басқан.

«Бесік басында» өлеңі – жастарға беретін тәлімі мен ғибраты мол өлең.

Онда:

Ояту былай тұрсын рұқсат жоқ,

Ұйықтап жатқан ұлымды тербетуге, - деп Мұқағали өзі де әкелік сезімін тазада тұнық халық дәстүрімен байланыстыра жырлайды.

Бесік тәрбиесі-бүкіл ұлттық тәрбиенің негізгі арқауы десек,халқымыздың атадан әкеге,әкеден балаға мұра болып келе жатқан қасиетті бұйымдарының бірі – бесік. Бесікті киелі деп есептеген. Мұнда «Ұйықтап жатқан сәбидің бетінен сүйме»деген тыйым сөзді еске салады. «Бос бесікті тербетпе»деп оны жаман ырымға жориды. Шынында да ұйқыдағы бала тыныштық, амандықта болу белгісінде емес пе?Мұндай тыныштықты бұзу әдепсіздік деп түсінеміз. Оны өзге жанның ұстамақ түгіл қол тигізуге дәті бармаған. Ұйықтап жатқан ұлының бесігін тербетуге қарсылық білдіріп, оны қызғыштай қорғауының мәні осында жатыр. Бесікте жатқан сәбиге жылан екеш жылан да тимеген.Сәби ұйқысын улы жәндік те бұзбаған деп, адамзатты сондай бір

сезімталдыққа баулиды.Жылан үйге кіріп қалса, ақ тамызып шығару керек деген ырымды әже аузынан жеткізеді.

Бұзықтың камшысындай иректелген,

Бұзық ит, сені не сор сүйреп келген.

Тамыз, кәне, сүтіннен таңдайына

Тажал неме бізді де үй деп келген,-деген өлең жолдарынан «Қуыс үйден құр шығарма»деген накыл сөзді санамызға құяды.

«Күзетші» өлеңінде:

Өмірде әлі қауіп көп қой не түрлі,

Қарт қалғымай күзетші боп бекінді.

Сәл ұйықтаса төрт немере төрт жаққа,

Көзден ғайып болатұғын секілді.

Қандай жарасымды айтылған шумақ.. Мұнда карттар мен әжелердің немереге деген көзқарасы, ұлттық психологиясы көрінеді. Әрбір отбасындағы ата мен әже тұлғасы – ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан ұлы өнегенің таусылмас қайнар көзі. Халқымыздың мақтанышы болған ұлы перзенттеріміздің қалыптасуына оларды әлдилеп өсірген әжелердің еңбегі зор. Шоканның әжесі Айғаным, Абайдың әжесі Зере, Мұхтардың әжесі Дінәсіл өнегесі таусылмас қазына емес пе еді? Қазақ халқының отбасындағы, әулеттегі тәрбие үрдісінде «Әжелер тәрбиесінің» мәнісі зор болды. Әжелердің үйелмендік тәрбиесі жас аналар, келіндер, бойжеткен қыздар үшін бала тәрбиесінің академиясы іспетті. Ана-ене салты, келін салтына сай 6 жасқа дейінгі нәрестелік, балбөбектік кезіндегі ұлдардың тәрбиесіне әжелер мен аналар тікелей жауап берген. Ат жалын тартып, сүндетке отырғызылғанға дейін кезеңдегі балбөбектік кезіндегі ұлдардың жүрегіне ана махаббаты мен мейірбандық нұрын берген болса, ендігі жерде балиғаттық, бозбалалық, жігітшілік салтының қатал қағидаларына тәрбиелеу үшін, жасықтық, жуастық, жасқаншақтық тәрізді қасиеттерден арылту мақсатында

Ғылыми жоба авторы:
Түркістан облысы Шардара ауданы
Б.Сокпақбаев атындағы жалпы орта мектебінің
7-сынып оқушысы Курманали Диана

Мұқағали жырларындағы халықтық дәстүр

Зерттеу жұмысының өзектілігі: Осы ғылыми жоба М.Мақатаевтың халықтық дәстүр, ұлттық болмыс мәселесін поэзиясында қалай ту еткенін көрсетеді.

Мақсаты:

М.Мақатаевтің өлеңдерінен дәлелдер келтіре отырып, қазіргі жастардан адамгершілік және ар – ұят, ұлттық байлықты, имандылықты сақтау мәселесін іздеу.

Міндеттері:

1. Зерттеу тақырыбына байланысты әдебиеттерді оқып, талдап, саралау.
2. Ақиық ақынның поэзиясындағы тіл, дін, салт-дәстүр, иман, ар – ұят, адамгершілік туралы мәселені ашып көрсету.
3. Ақынның ойын жас ұрпаққа насихаттау.

Мазмұны

Кіріспе

Мұқағали поэзиясы-қымбат қазына

Негізгі бөлім:

I. Ұлттық қадір-қасиет-ұлттық
байлығымыз

II. Мұқағали поэзиясындағы халықтық
дәстүр

Қорытынды.

Мұқағали рухымен сырласу

**Тәбәрік беру дәстүрі-
ата-бабаның қастерлі
бұйымдарын ұрпағына
мұра етіп қалдыру**

Аппақ тонын – атамның тәбәрігін
Жүзге кел деп арқаңа жаба салам.
("Бауыржан Момышұлына")

Әке, сенің тастап кеткен мұранды,
Төрт немерең көрген шақта қуанды
Терің сіңген тақияңа жармасып,
Алма кезек бірінен соң бірі алды. "Әке")

Аттандырып келмеске қара шалды,
Қаңыраған қорада қара шалғы.
Ұңғысынан сырығын суырып ап,
Тамызыққа келіні жаға салды.
Қала берді тат басып қара шалғы. («Қара шалғы»)

Ұқсайды бар
тыныштық жер
бетінде
Ұйқыдағы сәбидің
келбетіне.
Ояту былай тұрсын
рұқсат жоқ,
Ұйықтап жатқан
ұлымды тербетуге
(«Бесік басында»)

Тыйымдар

- Бос бесікті тербетпе.
- Ұйықтап жатқан баланың бетін сүйме.
- Қуыс үйден кұр шығарма.
- Үлкеннің алдын кеспе.
- Босағаны керме.
- Табалдырықта тұрма.
- Ақты төкпе.

“Іс ілгері бассын!”, “Өнім көп болсын!”, “Орта толсын!“,
“Қырқар көбейсін!”, “Игіліктің сәтін салсын!” сияқты
тілеулер айту өзінің ортақтастығын білдіру, ниеттестігін
сездіру ежелгі қазақ дәстүрі.

Мұқағали мұрасы-қымбат қазына

